

O'ZBEKISTONDA BOZORLAR QURILISHI VA ARXITEKTURASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

N.X.Djurayeva

tayanch doktorant,

Samarqand Davlat arxitektura qurilish universiteti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy savdo maydonlarining shaharlar tuzilishi va ko'inishiga e'tibor qaratilgan. Milliy va tarixiy ana'analarga asoslangan holda yopiq bozorlari (savdo majmua) lari yaratish shaharsozlikda bozorlarning roli haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *bozorlar, savdo-inshootlar, shaharsozlik, savdo sotiq, arxitektura, qurilish, an'analar, zamonaviy savdo maydoni.*

Аннотация. *В статье Согласно археологическим и историко-топографическим исследованиям, территория, где располагалось святилище, в дотимуровский период находилась далеко от Самарканда, а большая часть окраин города состояла из крестьянских крепостей, полей и садов.*

Ключевые слова: *дворец, строительство, архитектурный, рис, украшение, ishrathona, мавзолей, творческий подход*

Abstract. *This article discusses the impact of modern retail spaces on the structure and appearance of the city. Creation of a new typology of shopping center space that meets the needs, based on the historical aspect, embodying the revival of traditional trade. Rethinking the role of markets in city-forming social terms.*

Key words: *markets, trade facilities, urban planning, trade, architecture, construction, traditsii, sovremennoe torgovoe prostranstvo*

Kirish. Keyingi yillarda respublikada faoliyat ko'rsatayotgan dehqon bozorlari va savdo majmualari hududlarida bir qator qurilish va rekonstruksiya qilish ishlari amalga oshirilishi tufayli sotuvchi va xaridorlar uchun qulay sharoitlar yaratilib, sanitariya holatini yaxshilash, jamoat tartibini saqlash va yong'in xavfsizligini ta'minlash borasida ijobiy natijalarga erishildi. Shu bilan birga, joriy vaziyatning tahlili olib borilgan ishlarga qaramasdan, aksariyat dehqon bozorlarida xavfsizlik choralari, xususan, bino va inshootlarda yong'in xavfsizligi talablari, sanitariya qoidalari va normalari, gigiyena normativlari to'liq inobatga olinmaganligini, shuningdek, bozor hududlariga yaqin masofalarda joylashgan avtotransport vositalarini vaqtincha saqlash joylari yetishmasligi kabi holatlar sotuvchi va xaridorlar uchun muayyan noqulayliklar tug'dirayotganligini ko'rsatdi. Dehqon bozorlarining mamlakat iqtisodiyotidagi, aholining kundalik hayotidagi o'zni va ahamiyatini inobatga olib hamda xaridorlar uchun qulay sharoitlar yaratish, savdoni tashkil etish sohasida zamonaviy talablarga muvofiq savdo xizmati ko'rsatishning ilg'or tajribasi va yuksak madaniyatini keng targ'ib qilish va izchil joriy etish, mavjud dehqon bozorlarini

sharqona va milliy me'morchilik an'alarini hisobga olgan holda zamonaviy savdo majmualari tarzida mukammal rekonstruksiya qilish maqsadida:

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat arxitektura va qurilish qo'mitasi tomonidan respublika hududlari bo'yicha aholi sonini, mavjud dehqon bozorlarining aholi punktlariga nisbatan joylashuv masofasini hisobga olgan holda to'rt tipdagi gipermarket, supermarket va minimarketlar ko'rinishidagi, shuningdek, ularga tutash maydonlarda barpo etiladigan sendvich-panellardan keng foydalanilgan yengil konstruksiyali, vaqtinchalik yig'ma pavilyonlardan iborat zamonaviy savdo majmualarining namunaviy loyihalari ishlab chiqilganligi;

2. 2017-2019-yillar davrida dehqon bozorlarini rekonstruksiya qilish va ularning hududida zamonaviy savdo majmualari qurish;

Dehqon bozorlarini rekonstruksiya qilish va ularning hududida zamonaviy savdo majmualarini qurish ishlari amalga oshirildi dehqon bozorlarini rekonstruksiya qilish va ularning hududida zamonaviy savdo majmualari qurish ishlari barcha shaharsozlik normalari va qoidalari talablariga rioya etilgan holda barpo etildi. Zamonaviy savdo majmualarini loyihalashtirish va loyihaning umumiy qiymatini shakllantirish jarayonida maqbul loyiha yechimlarini qo'llash yuzasidan qo'yiladigan talablarga, ularda barcha infratuzilma obyektlari (shu jumladan, avtotransport vositalarini vaqtincha saqlash joylari, hududni obodonlashtirish va boshqalar) joylashtirilishiga, xavfsizlik talablariga (kuzatuv kameralari o'rnatilishiga) to'liq rioya etilishi ustidan tizimli nazorat amalga oshirilishi ko'zda tutilgan.

Har bir mamlakat va o'lka bozorlari, ulardagi savdo inshootlarining me'moriy echimlari ularning iqlim sharoiti, iqtisodiy mavqei, geografik o'rni, savdo va me'morchilik sohasidagi an'analari bilan bog'lik holda shakllanadi. Hozirda ko'proq usti yopiq bozorlar rivojlanmoqda. Hozirgi kun bozorlari sotiladigan maxsulot turlariga ko'ra dehqon bozori, buyumbozori, ulgurji bozorlar, mol bozori, qurilish ashyolari bozori, mashina bozorlari kabi asosiy turlarga bo'lingan. Bozorlar inshootlarini zamonaviy xorijiy va vatanimiz tarixiy tajribalaridan kelib chiqqan holda shaharlarni bog'lab turuvchi asosiy shoh-ko'chalar, yirik savdo inshootlari majmualari va turar joy massivlari, temir-yo'l va avtovokzallar yaqinida joylashtirilishi ko'zda tutilmoqda va buni shaharsozlik nuqtai nazaridan eng ishonchli va samarali echimlardan biri deb hisoblash mumkin.

O'rganilayotgan ta'rifning mohiyatini tushunish uchun mavjud mahalliy va xorijiy yondashuvlarni tahlil qilganda, quyidagilarni kuzatish mumkin: ko'pchilik olimlar savdo markazini butun sifatida qurilgan va boshqariladigan mulk ob'ekti sifatida tavsiflaydi, hududi savdo va xizmat ko'rsatish korxonalarini bilan to'ldirilgan, shuningdek, belgilangan to'xtash joyiga ega bo'lgan. Biroq, bir qator ishlarda ushbu turdagi savdo korxonalarining katta hajmiga e'tibor qaratiladi, boshqalarida savdo markazida tashqi ko'rinishini loyihalash va asosiy jarayonlarni tashkil etish bo'yicha yagona kontsepsiya mavjudligi qayd etilgan. Bundan tashqari, savdo markazi tushunchasi bilan bir qatorda, "savdo majmuasi" savdo markazi, "katta savdo ob'ekti"

kabi atamalar ham mavjud. Shu bilan bir qator tadqiqotlarda, boshqa chakana savdo formatlaridan eng o'ziga xos farq, qo'shimcha natija sifatida belgilangan savdo markazida sinergiya effektining paydo bo'lishidir.

Savdo markazining rivojlanish jarayoni ehtiyojlarning ortib borayotgan qonuni bilan belgilanadigan zamonaviy davr tendentsiyalari - jamiyat manfaatlarining miqdoriy va sifat jihatidan o'sishi bilan bog'liq bo'lib, u megapolislarda eng uyg'un va yorqin namoyon bo'ladi. Aynan yirik shaharlarda zarur shart-sharoitlar shakllangan. Bozorlarning an'anaviy modellaridan ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlari bilan farq qiluvchi savdo markazlari ko'rinishidagi yangi savdo markazlari ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Shunga qaramay, hozirgi vaqtda savdo markazlarining mohiyatini, shuningdek ularning faoliyatini tashkil etish tamoyillarini aniqlashda yagona yondashuv mavjud emas,

Eski bozorni qayta tiklash nafaqat oziq-ovqat bozorining jihozlari va dizaynini yangilashni, balki uning butun faoliyati tizimini ham o'z ichiga oladi. Eski bozorlar bir necha o'n yillar davomida faoliyat yuritib kelayotgan oziq-ovqat, qishloq xo'jaligi bozorlar bo'lib, ko'pincha sobiq ittifoq davridan qolgan. Bunday bozorlar oziq-ovqat tarmoqlari ko'p bo'lmagan, barcha oziq-ovqat savdosi maishiy do'konlar, supermarketlar, shuningdek, shahar va tuman bozorlari formatida amalga oshirilgan davrda tashkil etilgan. O'sha kunlarda oziq-ovqat chakana savdosida unchalik ko'p mashinalar va raqobat darajasi yo'q edi. Shu bois, so'nggi o'n yil ichida global o'zgarishlar ro'y bermagan eski bozorlar "egila" boshladi. Shuning uchun zamonaviy sharoitda eski bozorlar qayta ishlashni talab etilmoqda.

Sovet tipidagi barcha eski bozorlar yo'q bo'lib ketmoqda shuning uchun bozorni qayta qurish talab etilmoqda. Savdo markazlari ko'pincha eski bozorlar o'rnida quriladi - bu bozor hududini rivojlantirishi mumkin. Shu bilan birga, shuni ta'kidlab o'ish kerakki, bozor joyida savdo markazini qurish har doim ham eng yaxshi usullardan emas, bozorni asl xolicha qayta tiklash bu to'g'ri qaror bo'ladi hamda uni hozirgi zamon alablariga moslasheshkshi qayta qurish talab etilmoqdsh. Bu har doim chuqur tahlilni talab qiladi, ammo qayta tiklash har doim ham amalga oshirilaermaydi.

Dehqon bozorining kontseptsiyasi va dizayni bozorning qanchalik muvaffaqiyatli bo'lishini, unga xaridorlar qatnovini, ijarachilarning bir-biri bilan yonma-yon samarali ishlashini aniqlashning asosiy bosqichi hisoblanadi.

Bozor savdo maydonchasining juda katta yoki juda kichikligi

Agar bozor maqsadli auditoriya hajmiga nisbatan juda katta bo'lsa, bozorda ko'plab ijarachilar mavjud bo'lganda vaziyat yuzaga keladi, ammo xaridorlar etarli emas, mos ravishda ijarachilarning savdosi past bo'ladi. Ijara haqini to'lash imkoniyatiga ega bo'lish, natijada hamma narsa bozorda qisman joylar bilan yakunlanadi. Juda kichik bozor xaridorlarni qiziqirtmasligi mumkin va odamlar unga bormaydi.

Noto'g'ri rayonlashtirish ba'zi ijarachilar yaxshi savdo qilishiga olib keladi, boshqalari esa yo'q. Natijada, ba'zi ijarachilar ijara haqini to'lay olmaydigan, boshqalari esa yaxshi daromad bilan ishlaydigan vaziyat yuzaga kelishi mumkin.

Ko'pincha bozorda umuman bo'lmasligi kerak bo'lgan mahsulot bilan savdo qilayotganimni ko'ramiz. Ya'ni, bozor do'konga aylanganda ushbu vaziyat yuzaga keladi.

Oziq-ovqat bozori kontsepsiyasi va boshqa ko'plab muammolarni hal qilish imkonini beradi. Dehqon bozori kontsepsiyasi doirasida bo'sh savdo rastalari bo'lmasligi uchun optimal bozor maydoni aniqlanadi, narx siyosati tanlanadi, format va joylashuv ko'rsatiladi, mahsulot toifalari tanlanadi, savdo maydonini rayonlashtirish amalga oshiriladi, va zamonaviy chakana savdo bozorining muvaffaqiyatli ishlashi bilan bog'liq boshqa ko'plab masalalar ko'rib chiqiladi.

Bozorni tartibli rayonlashtirish

Bozorning joylashuvi va uni rayonlashtirish odatda dehqon bozori kontsepsiyasini yaratish bosqichiga kiradi. Buning sababi zalda do'kon oynalari va peshtaxtalarni to'g'ri joylashtirish uchun quyidagilarni aniqlash kerak:

maqsadli auditoriya hajmi va raqobat muhitidan kelib chiqqan holda savdo maydonchasining optimal maydoni;

bozorda taqdim etilishi kerak bo'lgan mahsulot toifalarini va ularning mutanosib munosabatini aniqlash;

yuqoridagi parametrlardan kelib chiqib, bozor ichida ijarachilar o'rtasida qattiq raqobat bo'lmasligi uchun savdo majmualarining o'lchamlarini aniqlash;

bino konfiguratsiyasi, mahsulot assortimenti va maqsadli auditoriyadan kelib chiqqan holda o'lchamlarini (pavilonlar, ochiq maydon) aniqlash;

Ko'rib turganingizdek, vakolatli tartibni yaratish uchun bozorning to'liq kontsepsiyasini ishlab chiqishi kerak. Faqat kamdan-kam hollarda bozor tartibini kontsepsiyadan alohida yaratish mumkin, qoida tariqasida, bu zamonaviy bozor yaqinda ochilgan vaziyat, ammo xatolarga yo'l qo'yilgan va endi savdo tartibini o'zgartirish kerak. Bozorni rayonlashtirish jarayonida zalda mahsulot toifalarining joylashuvi ijarachilarning muvaffaqiyatli o'zaro aloqasi va bir-birining savdosini oshirishi uchun ko'rsatilgan. Yo'laklarning kengligi, savdo markazlarining o'lchamlari o'lik zonalar yaratilmasligi uchun belgilanadi va tashrif buyuruvchilar butun savdo maydonchasini chetlab o'tib, bozor bo'ylab xaridlarni amalga oshiradilar. Joylashtirishni yaratish jarayonida ko'plab muhim jihatlar hisobga olinadi: bozorda turli xil mahsulotlarning hidlarining tarqalishi, asosiy va ikkilamchi kirish joylarining joylashishi, tabiiy va sun'iy yorug'likning mavjudligi, mahsulotni vizual idrok etish va boshqalar.

Dehqon bozorining dizayni dastlabki bosqichda, ishga tushirilgandan yoki qayta ishlab chiqilgandan so'ng darhol xaridorlarni bozorga jalb etishda juda muhim rol o'ynaydi. Kelajakda, albatta, tovarlar sifati va bozor bahosi birinchi o'ringa chiqadi. To'g'ri tanlangan dizayn xaridorlarni o'ziga jalb qiladi, ammo bozor kontsepsiya, narx

siyosati, ijarachilarning tarkibi va mahsulot sifati bo'yicha ba'zi xatolarga yo'l qo'ysa, kelajakda ularni saqlab qololmaydi. Bozor dizayni uning oziq-ovqat tarmog'iga nisbatan afzalliklarini ta'kidlab, kamchiliklarini yashirishi kerak.

Dehqon bozorlarini loyihalash kontseptsiyani ishlab chiqishdan keyingi bosqichdir. Bozorni o'z kontseptsiyasiga ega bo'lmasdan loyihalashni boshlash loyihaning muvaffaqiyatsizligiga to'g'ridan-to'g'ri yo'ldir, chunki kontseptsiyani ishlab chiqish bosqichida bozor maydoni aniqlanadi - bu bozorning muvaffaqiyatli ishlashi bilan bog'liq bo'lgan asosiy parametrdir va kontseptsiya oziq-ovqat bozorini loyihalashda hisobga olinishi kerak bo'lgan bir qator boshqa muhim parametrlarni ham belgilaydi.

Zamonaviy oziq-ovqat bozorlari savdo markazlari binolarida ham, alohida binolarda ham joylashishi mumkin. Savdo markazidagi bozor haqida gap ketganda, nafaqat savdo markazi loyihalashtirilmoqda, balki oziq-ovqat savdosi uchun hudud ajratilgan, u ham oziq-ovqat bozorini, ham oziq-ovqat gipermarketi supermarketini joylashtirish uchun mos bo'lishi kerak. Shu bilan birga, texnik nuqtai nazardan, oziq-ovqat do'konining maydoni dehqon bozoriga osongina moslashtirilishi mumkin. Ikkinchi holat - bozorni joylashtirish uchun alohida bino qurilayotganda.

Zamonaviy bozorlarning mustaqil binolar ko'rinishidagi dizayni bozor faoliyati uchun muhim bo'lgan ko'plab jihatlarni hisobga olish imkonini beradi. Binoning shakli, binoning turi, kirish joylari soni va joylashuvi, tabiiy yorug'likning mavjudligi va boshqalar. Qurilish texnologiyasi va ishlatiladigan qurilish materiallarini tanlash muhim rol o'ynaydi, loyihaning narxi bunga bog'liq bo'ladi. Bozorni loyihalashda, barcha qoidalarga rioya qilishdan tashqari, ob'ektning muvaffaqiyatli ishlashiga ta'sir qiladigan tafsilotlarga alohida e'tibor berilishi kerak: tovarlarni tashish, ularni saqlash, sotish uchun tayyorlash qulayligi, shuningdek kirish joyi va tashrif buyuruvchilarning binoga yaqinlashishi, ob'ektning yo'ldan ko'rinishi, binoning tashqi ko'rinishiga mosligi bozorning zamonaviy formati, reklama vositalarini joylashtirish imkoniyati va boshqalar. Bino loyihalashtirilgandan so'ng, bozorning qurilish bosqichi boshlanadi.

Bozor binosini qurish qiyin emas, chunki ko'p hollarda bunday ob'ektlarning konfiguratsiyasi juda oddiy va agar dizayn bosqichida hech qanday xatolik bo'lmasa, qurilish va pardoqlash ishlarining o'zi qiyinchiliklarga olib kelmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. 2017-2019 yillar davrida dehqon bozorlarini rekonstruksiya qilish va ularning hududida zamonaviy savdo majmualari qurish dasturini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori
2. Pulatov X.Sh. Базары старого Ташкента –Т :Пути развития архитектуры Узбекистана 1983
3. Noyfert E. Строительное проектирование. Москва, Стройиздат, 1991

4. Vlasova M.L. Создание Торгово-развлекательных центров в России. Москва. «Dashkov.I.K», 2012. 368-b.
5. Zaynullina A.M. Типология современных архитектурных решений рынков. Izvestiya KGASU, 2017, № 4 (42), 95-96 s.
6. Seitkov B. E. “Yopiq bozor majmualarining arxitekturaviy tipologik echimlari tarixiylik va zamonaviylik” magistr dissertatsiya- Toshkent- 2014
7. <https://farmers-markets.ru/index.php/prodvizhenie-rynka>